

Иконата пророк Илија од Археолошкиот музеј на Македонија

Иконата пророк Илија, наоѓајќи се во многу лоша состојба, била донесена од манастирската црква Св. Илија Горни во Црквениот музеј во Скопје. Во прв ред, Црквениот музеј имал задача да ги собере иконите и другите црквени предмети, кои не биле употребувани во службата или се наоѓале во напуштени и разурнати цркви и манастири. Меѓутоа, иконата пророк Илија била предвидена и за излагање и затоа е печатена во Каталогот на музејот изготвен од Светозар Радојчиќ. Како што е познато, овај каталог, под наслов »Старине Црквеног музеја у Скопљу« бил уништен за време на печатењето во 1941 г., а на зачуваните три примероци им недостига илустративниот материјал. И покрај тоа, овај труд е од извонредна важност за голем број предмети што се чуваат денес во Археолошкиот музеј на Македонија, затоа што во недостиг на друг документарен материјал претставува единствен извор за одредување и инвентарисување на предметите. Археолошкиот музеј на Македонија, каде што беа собрани по војната иконите од Црквениот музеј и Музеј Јужне Србије, не располага со никаква друга документација, од која би можело да се види состојбата во која се наоѓала иконата пророк Илија. Во периодот 1950—1960 г., поради лошата состојба, во прв ред што беше наполно уништена од црвојадина и постоеше опасност од кршење на краевите, беше преземена превентивна конзерваторска постапка при што иконата беше поставена во дрвена рамка.

Иконата пророк Илија е заведена во Археолошкиот музеј на Македонија под Инв. бр. 171 и е датирана во XVI в., според Каталогот на С. Радојчиќ.¹ Меѓутоа, при евидентирањето од страна на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата не бил користен Инвентарот на музејот и иконата пророк Илија била регистрирана под бр. КС-591, како непознат светител и непознато место од каде е до-

несена. При евидентирањето била датирана во XIX в. Од фото-документацијата на Заводот се гледа дека иконата уште тогаш била поставена во дрвена рамка (сл. 1).

Подготвувајќи се за постојаната поставка на Музејот, во 1973 г., иконата пророк Илија беше повторно дадена во рацете на конзерватор. Овојпат, со заеднички консултации со конзерваторот Спасе Спировски, се сложивме да ја ослободиме иконата од овој тежок дрвен рам и да ја подготвиме за презентирање на тој начин што само ќе се консолидира дрвената подлога и ќе се зачува сликаниот слој во онаа мера во која е тој зачуван, без да се оди во никакви реставраторски зафати (сл. 2). Сметавме дека на овој начин иконата ќе биде најдобро зачувана и најадекватно презентирана.

Иконата пророк Илија е насликана со темперни бои на липово дрво, врз гипсан грунд. Денес ги има следниве димензии: 67 × 38 × 2,8 см, кои за 2 см во височина и 5 см во широчина се помали од димензиите назначени во Каталогот, што зборува во прилог на преземената заштитна мерка со рамот, во тогашно време, веројатно, најприфатлива.

Ликот на св. Илија е насликан на златен фон, en face, во попрсје. Облечен е во цинобер хитон, преку кој има темномаслинеста наметка, која во средината е врзана во јазел. Според зачуваните остатоци, изгледа дека целата наметка била порабена со крзно. Инкарнатот е насликан со темен окер, а косата и брадата се седи. Косата е долга и паѓа во долги кадри по рамената. Со десната рака благословува. Левиот дел на иконата е многу поштетен и затоа не може да се види положбата на левата рака. Долниот дел од иконата, освен оштетувањата настанати од црвојадината и отпаѓањето на сликаниот слој, има изгоретини од свеќи. На златниот фон има траги од ореолот, врежан круг со остар предмет. Налево од главата е испишана со цинобер сигнатурата ПРФРКЪ, додека името на пророкот не е зачувано. Меѓутоа, според иконографската претстава

¹ С. Радојчиќ, Старине Црквеног музеја у Скопљу, Скопље 1941, 70, бр. XXXII.

² Ibid.

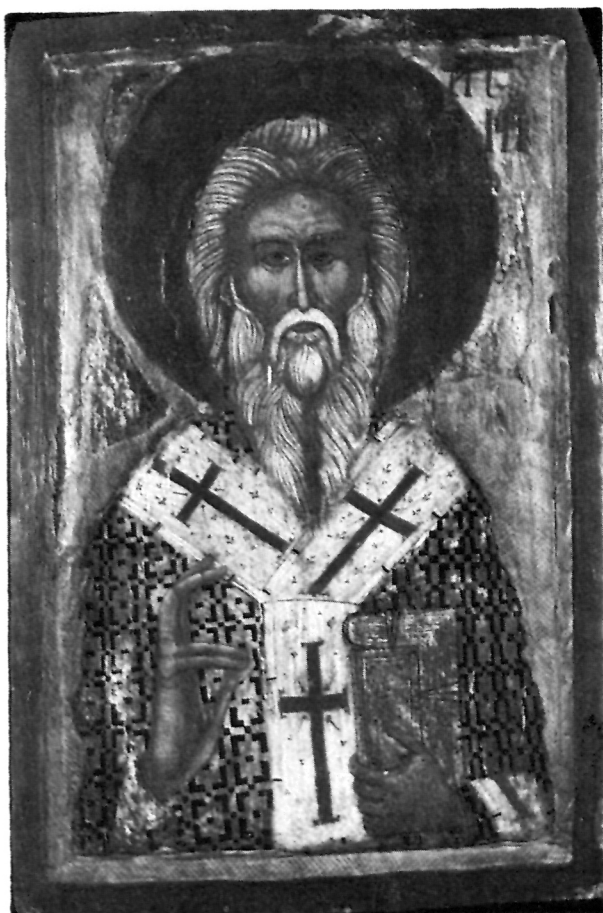
1 Иконата пророк Илија, пред конзервација
(фото: Завод)

2 Иконата пророк Илија, по конзервацији
(фото: Музеј)

3 Иконата пророк Илија —
детал (фото: Завод)

4 Иконата св. Арсеније од Рилскиот манастир

5 Деизисната плоча од манастирот Зрзе, св. Андреја (фото: Завод)

на светителот, со право овој лик е идентификуван од страна на С. Радојчиќ како пророк Илија.²

На реверсот од иконата, според незначителните траги од букви испишани со цинобер, може да се претпостави дека бил испишан подолг словенски текст. Изгледа дека иконата во XIX в. служела како »палета« на некои од сликарите што работеле во црквата и затоа сметаме дека нанесувањето на големи количества разни бои повеќе го оштетиле натписот отколку црвојадината. Засега не сме во можност да го прочитаме овој текст.

По успешната конзервација, во прв ред по отстранувањето на дрвениот рам, се овозможи да се насети вистинската големина на иконата. Со чистењето на оштетениот лак и другите нечистотии, бојата ја поврати донекаде својата првобитна свежина. На овој начин, имавме можност да ја проучиме иконата и да ги согледаме нејзините ликовни вредности. Сликаниот инкарнат врз основа на печен окер го орамуваат кадрите на долгата коса и брадата изведени со широки потези на четката со зеленикаво-белузлави бои. Во средината правилен нос, педантно насликани очи, судејќи барем по подобро зачуваното лево око, над кои е поставена сенка со умбра, со што се потенцира окото. Со помошта на бели исцртнувања е постигната пластичност на ликот. Подигнатата лева веѓа, тем-

нокафеаво сликана, сликањето на носот и очите — ја нарушуваат симетричноста која дејствува на прв поглед, давајќи му извесна строгост на ликот и со сем малу нагласено свртување надесно. По суптилотното моделирање на ликот, кој е и најдобро зачуван, (сл. 3) и по своите ликовни вредности што ги носи иконата пророк Илија, сметаме дека се овозможува временски да се смести кон крајот на XIV или почетокот на XV в. За вакво рано датирање на иконата пророк Илија наоѓаме најблиска аналогија во моделирањето на косата, брадата и сликањето на овалот на лицето на иконата св. Арсение од Рилскиот манастир, која обично се датира, кон крајот на XIV и почетокот на XV в. (сл. 4).³ Меѓутоа, и покрај овие сличности со иконата св. Арсение, сметаме дека пророк Илија е сликан врз основа на традициите што се одгледувале во Македонија во втората половина на XIV в. Главен носител на овие сликарски тенденции

³ E. Bakalova, Sur la peinture bulgare de la seconde moitié du XIVe siècle (1331—1393), L'école de la Morava et son temps, Veograd 1972, 74, сл. 18; Л. Прашков, 1000 години българска икона IX—XIX век, София 1975, сл. 13 — ја датира во XV век. На аналогијата со оваа икона ми укажа П. Миљковиќ-Пепек за кое му изразувам благодарност.

бил митрополитот Јован Зограф, сликарот на фреските во Св. Андреја на Треска (1389) и иконата Исус Христос Спасител и Животодавец од иконостасот на црквата во манастирот Зрзе (1393/94). Поконкретно, сликарот на нашава икона ни се чини дека е најблизок во своите сликарски сфаќања со сликарот кој ги насликал ликовите на апостолите Марко, Симеон и Андреја (сл. 5) на деисисната плоча од иконостасот во манастирот Зрзе, сликана од братот на митрополитот Јован, сликарот јеромонах Макарие Зограф. Денес, со право се смета дека деисисната плоча е изработена од Макарие Зограф, но останува сè уште отворено прашањето за нејзиното датирање.⁴ Исто

⁴ В. Бурџић, Радоница митрополита Јована зографа, Зограф, 3, Београд 1969, 32. — смета дека е насликана истовремено кога и иконата Богородица Пелагонитиса во 1421/22; П. Миљковиќ-Пепек, О сликарима митрополиту Јовану и јеромонаху Макарију, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 244—245 — ја датира околу 1400 година.

така, има искажано различни мислења околу прашањето за сликарот на апостолите Марко, Симеон и Андреја. П. Миљковиќ-Пепек ја распознава раката на монахот Григорије, помошникот на митрополитот Јован при сликањето на фреските во Св. Андреја.⁵ В. Ѓуриќ, напротив, смета дека овај анонимен сликар не се претставува како наследник на стилот на зографите Јован и Макарие.⁶

Иако немаме сигурни податоци за поопределено датирање, врз основа на посочените споредбени материјали и ликовните елементи што таа самата ги поседува (моделирање на лицето, кадрите и др.) иконата пророк Илија по наше мислење му припаѓа на крајот на XIV или почетокот на XV в.

⁵ П. Миљковиќ-Пепек, *op. cit.*, 245.

⁶ В. Бурџић, *op. cit.*, 33.

Résumé

L'ICÔNE DU PROPHÈTE ÉLIE DU MUSÉE ARCHÉOLOGIQUE DE LA MACÉDOINE

Dans la collection du Musée archéologique de la Macédoine (la côte n° 171) nous trouvons l'icône du prophète Elie provenant de l'église monastique de St Elie le Supérieur de la Crna Gora de Skopyé. L'icône est très abîmée. Elle date du XVe siècle et elle a été publiée par Svetozar Radojčić, dans «Les antiquités du Musée ecclésiastique à Skopyé» (Skopyé,

1941, page 70, XXXII). Après la conservation, finie avec succès en 1973, nous avons eu la possibilité d'étudier cette icône de plus près. Bien qu'il n'y ait pas de données sûres, nécessaires pour sa datation, à cause de ses valeurs picturales et son modelage subtil des personnages, nous croyons que cette icône par son style appartient à la deuxième moitié du XIVe siècle.